

Година XXII, број 9

ISSN 1451-5415

ГОДИШЊАК

ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Филозофски факултет у Нишу, 2009

Софија Милорадовић (Београд / Косовска Митровица)

СТАТУС ОБЈЕКАТСКЕ РЕДУПЛИКАЦИЈЕ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА¹

Сажетак: У раду се разматра појава објекатске редупликације у српским народним говорима. Констатује се да је ова појава у призренско-тимочким говорима присутна у мањој мери него раније, али и да се њени релативно свежи трагови оцртавају на тлу севернијих српских дијалеката.

Кључне речи: српски народни говори, балканизам, аналитизам, објекатска редупликација, директни/индиректни објекат, заменички/именички објекат, енклитички облик личне заменице.

Сматра се да српски језик у целини припада периферији балканског језичког савеза, док српски југоисточни говори спадају у категорију Шалерових „балканских језика првог ранга“ (Schaller 1975). Тако је и српски, као и сви остали балкански — словенски и несловенски језици, маркиран особеним инвентаром балканизама.² Стога се и усмеравање српских народних говора ка аналитичком начину изражавања испољава у широком дијапазону појава, од којих ће овом приликом бити размотрена само једна, маркирана у литератури као један од значајнијих балканизама (Sandfeld 1930: 192–193). Објекатска редупликација, дакле, спада у групу Шалерових „примарних балканизама“, а Б. Попов је сматра категоријалним балканизмом (Попов 1984: 41), при чему треба имати у виду извесне терминолошке али и друге недоумице у вези са овом појавом (Sobolev 1999: 196–197).

Под објекатском редупликацијом подразумевам „Objektverdoppelung durch die Formen der Personalpronomina“ (Sobolev 1999), односно — удвајање објекта, директног и индиректног, кроз енклитички облик личне заме-

¹ Овај текст је настао као резултат рада на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 148001), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

² З. Тополињска, одговарајући на питање које је заправо поставила самим насловом рада *Која је најдеквајнија интерпретација термина „балканска синтакса“*, каже да је одређен број морфолошких јединица заједнички балканским дијалектима и, следствено томе, заједнички им је и одређен број тзв. аналитичких конструкција. Међутим, однос *смисао : грамаћичка форма* уникалан је у дијалектима сваког балканског језика понаособ (Тополињска 1989).

нице у функцији прономиналне реплике заменичке или именичке лексе-
ме/синтагме. Овога пута нису узимани у разматрање примери редуплика-
ције логичког субјекта у дативу, у којима краћи личнозаменички облик
представља репризу прономиналне или супстантивне лексеми/синтагме и
који се такође срећу у многим српским народним говорима (типа *мене ми
је име Миљица, њема децама маји ги рано умре*).

I

Објекатска редупликација у призренско-тимочким говорима свакако
се везује за утицај балканске језичке средине и тумачи као један од „експо-
ната“ балканске језичке симбиозе. Међутим, она у говорима призрен-
ско-тимочке дијалекатске области није ни у ком случају обавезна. Разма-
трана појава у овим дијалектима није чак ни превише честа, али је распро-
страњена у свим њиховим говорима:

дали му њему, осићам га ја њега у говор (АП 226), *и мене ми збори, ослобо-
дише не нас Енгл'ези* (Приз 483–486), *мене ме вика, ја му се њему врну* (Лес
36), *он ме мене шуж'и, њебе ће све да њи каж'ев*, (Ђак 113), *мен ме закачи,
не да ми оне мен не даву, ће га уђейају њега* (Зап 140, 221), *да му њему даде-
мо* (Луж 74³).

„Ове комбинације употребљавају се свуда тамо где би се према књи-
жевном језику очекивао пун облик, изузев у комбинацији с предлозима где
остаје неудојен пун облик: *за мене, със њега*.“ (Ивић 1985: 113)

Резултатом утицаја високобалканизованих српских говора може се
сматрати спорадична појава удвајања објекта у појединим косовско-ресав-
ским говорима. Дакле, не може се рећи да је ова црта нарочито карактери-
стична за косовско-ресавске говоре, а поготово не за смедеревско-вр-
шачке, премда ни у њима није необична. Наводим примере ове појаве реги-
строване у косовско-ресавским и смедеревско-вршачким говорима:

да ми њи мене исјричаш, ми смо њи ирајили њебе (Лев 344–345), *да ме је ме-
не йослушала, да сам га ја њега видела* (Лук 130), *видо сам ње ја њебе, шјио су
му њему синови сјомен ударили* (Мр 35), *ел си га њи њега њад йослушао, ја сам
му њему иравио кућу* (ПП), *ко ми је мени* то рекао (Велики Поповић);

нек њи се јави он њебе (Пож), *више сам му дала њему, ја ћу да је нађем њу,
немо да ме дворши њи менена* (Смед. Под).

Тенденција ка удвајању директног и индиректног објекта примећена је
и у шумадијско-војвођанским говорима Срема, и то у новије време (чини се,

³ Само је у једном случају, у говору Лужнице, забележено да се могу понављати једи-
но заменички облици у дативу, а не и у акузативу.

такође, као процес у настајању): *џи си ми дао мени, ево џи џеби сџан, није џе валда и џебе звала, кажи му да га не бије њега* (Бошњаковић 2000: 68, 70).

Када је реч о периферним говорним типовима, у којима се одвијају живи билингвистички процеси, треба навести да је албански утицај довео до редупликације објекта, тј. до тзв. удвајања заменица, у неким пограничним говорима Црне Горе, дуж албанске границе (Кучи, Гусиње, зетска равница, неки источноцрногорски говори), типа *и њега смо га звали* (Пешикан 1979: 165). У говору Мрковића, ова је појава нарочито честа: *мене су ми га дали, и џако су је укојали њу, ја ве чекам вас* (Мрк 235, 238, 240). Она је распрострањена и у периферним новопазарско-сјеничким говорима: *мене ме зове, џебе џи га даем на чување, џебе џе зло нашло ако не дођеш* (НС 112).

Да овај „најважнији синтаксички балканизам“ није иманентан само југоисточним и југозападним српским говорима, показују и примери које је П. Ивић забележио у говорима југоисточног Баната (Ивић 1990: 196), типа *оћеш мене да ме манеш*. П. Ивић сматра да су овакви примери комбиноване употребе наглашеног и ненаглашеног облика личне заменице „скорашњег настанка“, да су настали, дакако, под јаким утицајем румунског језика и да се делимично затичу „in statu nascendi“. Овде се могу приброджати и примери забележени у шумадијско-војвођанском говору Батање, насеља на мађарској територији у коме Срби вековима живе уз мађарски и румунски живаљ: *мене ме нервира, џи ћеш ме видии мене, казала сам џи ја џеби, да га видим њега* (Ракић 1997: 97), као и примери из клисурског села Белобрешке, већинског српског насеља у Румунији, чији говор припада козовско-ресавском дијалекатском комплексу: *мене ме снимии, џај ме сачуво мене, да џе видим џебе, и га џреџуриши њега*.⁴

Не може се рећи да је у српским народним говорима изузетно ретка појава прономиналне репликације субстантива у функцији директног и индиректног објекта.⁵ Тачно је да је удвајање заменичког објекта распрострањеније, али се не може рећи да „говори који познају ову особину углавном имају једино удвајање заменичких, а не и именичких објеката, као у језицима из којих је та појава преузета“ (Мønnesland 1977: 103), нити да те појаве има само у „изолованим говорима“, где је реч о непосредном утицају албанског језика (Исто, 106). То важи чак и за новоштокавски говор Срема, који ни на који начин није под директним утицајем језика из *балканског језичког савеза*. Дакле, примери са тзв. копирањем именичког објекта могу

⁴ Ови примери налазе се у теренској грађи за *Српски дијалектолошки аџлас*, прикупљаној током септембра 2007. године.

⁵ О могућим разлозима за ређе копирање именичких објеката у српском језику в. Мønnesland 1977: 106–109.

се чути на терену више српских дијалеката: *ишћиај га Карла, наговара је Бобу да иде у цркву* (Бошњаковић 2000: 68); *како може своје чедо да га баци у бунар* (Смед. Под); *дадо им йрацима, шћо им главу намешћа људима* (ПП); *шћако ју зовјак ону овцу* (Мрк 240); *све ћи очистиим ноћейше, йосле ју уведу у собу невесћу* (Пониш 135), *да му каж'ем Диме, му збори једноме Турћину, фала гу државе* (Ђак 113), *да ги донесе шћерлице* (Јањ 142–143), *обесила му бисаге мужу, моју йензију други гу изеја, он више ракију не гу шћура у устћа* (Приз 485).

Примери из дијалектолошких радова сведоче о томе да се објекат у дативу доминантно редуплицира у односу на објекат у акузативу, док је неупоредиво мање примера редупликације код објекта у генитиву. Занимљив је податак да у говору Мрковића нема удвајања заменичког објекта у генитиву плурала, али се зато срећу примери: *има ге много речи, било ге жене^а достћа* (Мрк 241).

Правила за тзв. копирање објекта нису тако једноставна у суседним балканским језицима (Mønnesland 1977: 104–105). У нашим дијалектолошким монографијама нигде није експлицитно изражено ограничавање дистрибуције енклитике као што је то случај у неким источноцрногорским говорима (Стевановић 1933–34: 117). И овде је, као и у балканским језицима, енклитика везана уз глагол. Будући да у другим описаним српским народним говорима нису забележена слична дистрибутивна ограничења, уистину се кратки заменички облици „не могу сматрати глаголским морфемама као у балканским језицима“ (Mønnesland 1977: 109). Такође, у српским народним говорима није обавезан контактни положај елемената који учествују у овој врсти репризе.

II

Утврђивање статуса овог балканизма-анализма у српским народним говорима отвара могућност да се поставе још нека питања. Може ли се, на пример, говорити о томе да синтаксичку функцију падежних наставака може преузети и удвојени објекат у облику личне заменице (Newkłowski 2000: 380)? О томе се може размишљати у вези с призренско-тимочким говорима, али редупликација објекта среће се и у говорима у којима не долази до редукације деклинације. „Могло би се зато претпоставити да постојање правила о копирању објеката *олакшава* прелаз к анализицима, а не да се копирање развија због анализма“ (Mønnesland 1977: 108).

Полазећи од поставке да тенденција ка анализицима представља, у суштини, специфичну тежњу језика ка изоморфности формалне (граматичке), најчешће морфосинтаксичке, и семантичке структуре поруке, односно — да је у питању рашчлањеност лексичких и граматичких компонената неке

формалне структуре приликом изражавања језичке информације, не сматрам да појаву објекатске редупликације у српским народним говорима условљава искључиво потреба за експресивношћу нити да је емфаза, дефинисана као афективно појачавање израза, неизоставни атрибут сваког исказа са удвојеним објектом — и заменичким и именичким.⁶ Свакако, тзв. копирање и заменичког и именичког објекта може у одређеним случајевима бити у функцији изражавања емфатичности.

Формално гледано, када је објекат сигнализован и заменичком клитиком и пуним заменичким обликом у дативу/акузативу, односно именичким обликом у дативу/акузативу, у питању јесте удвајање директног/индиректног објекта, али ту није реч о репетицији која је сама себи сврха. Наиме, није реч о редундантности, једнако као што ни редупликација предлога није плеонастичка појава. Тако се може повући нека врста паралеле са семантичким померањем констатованим за двочлане предлошке секвенце (Милорадовић 2006: 264). Енклитички заменички облик, независно од тога да ли је у питању заменички или именички објекат, користи се као својеврсни сигнал, експликатор директивности на нивоу исказа. Проминална реприза је једно од могућих језичких средстава (семантичких, фонолошких и сл.) кроз које се реализује категорија директивности везане за објекат. То је граматичко, морфосинтаксичко средство за „свраћање пажње“, за „поткрепљивање“ већ пројектоване усмерености. Изгледа да кратка личнозаменичка форма бива маркер који се „пуни“ граматичким значењем у оној мери у којој се „лишава“ лексичког значења. С друге стране, дужим заменичким/именичким обликом у улози објекта експлицира се управо фокус објекатске синтагме, ентитет ка коме се заменичком клитиком усмерава наша пажња. Чини се пак да се представљене „улоге“ двају конституената објекатске редупликације најбоље уочавају код примера са именичким објектом.

III

Ширење балканизама, те аналитичких иновација из високобалканизованих српских говора крајњег југоистока и иницијација аналитизама под структурним утицајима суседних језика, у непосредном језичком контакту, представљају двојаке узроке аналитичких измена у српским народним говорима, изузимајући призренско-тимочку дијалекатску област (Милора-

⁶ „Ако је основна функција удвајања заменичких објеката изражавање емфатичности, онда се експресивна вредност удвојених облика личних заменица може, вероватно, сматрати разлогом што су такви облици продрли у српскохрватске дијалекте који су били изложени страном утицају“ (Mønnesland 1977: 108).

довић 2007). У новије време пратимо у новоштокавским областима препознавање неких аналитичких појава и процес њиховог ширења, што представља сведочанство о постепеној, али и актуелној и уочљивој тенденцији ка даљој анализацији у одређеним граматичким категоријама. Поједине аналитичке црте, као што је овде разматрана објекатска редупликација, мањег су домаћаја у призренско-тимочким говорима него раније, али се зато њихови релативно свежи трагови оцртавају на тлу севернијих српских дијалеката. Опет, објекатска редупликација је на подручју крајњег североистока и крајњег југозапада српске дијалекатске територије настала као резултат периферијског географског положаја, те прошлог и садашњег непосредног контакта с несловенским балканским језицима, а не као последица припадности „балканословенском језичком континууму“.⁷

На основу свега напред наведеног не може се, дакле, рећи да се редупликација објекта јавља само у „ограниченим периферним зонама“, премда су оне, дакако, послужиле као центри из којих се овај иновациони балканистичко-аналитички процес почео ширити и у друге области. Може се закључити да је у овом домену веома уочљива тенденција ка даљој анализацији, да тзв. удвајање објекта није анахрона појава; напротив, изгледа да је она чврстим корацима кренула у поход на северније српске области и говоре, оне који нису ни у каквом непосредном контакту са високобалканизованим говорима призренско-тимочке дијалекатске области. То је, на изваначан начин, још једна потврда тезе „о потенцијалној полицентричности одинакових балканских језикових иновација“ и, сходно томе, постављање задатка „опредељених причини настанка одинакових новообразованих у различитим по пореклу језика и не најближих родствених дијалеката“ (Соболев 2003: 20).

Како дијалектолози коментаришу, у призренско-тимочкој зони ово данас није тако широка појава као у време када је југоисточном Србијом ходио Александар Белић, али се тај „мањак“ на изваначан начин надокнађује кроз ширење овог типа аналитичке структуре у другим српским говорима на различитим странама, ширење које се управо одвија и пред нашим очима. „У многим се случајевима показује да балканизми поседују велику експанзиону снагу. На граници језичког савеза уобичајено је да се посматра географска експанзија балканизма, док су случајеви њиховог ишчезавања веома ретки. То произилази очито из природе одређене структуралне црте коју именујемо као балканизам“ (Ивић 2002: 10).

⁷ „Ипак (...) под утицајем румунског у многим локалним говорима (...) помаља се редупликација личних заменица, инфинитив се губи итд., што ове говоре приближава говорима југоисточне Србије. Овај се развој може означити као ‘Drang nach Westen’ балканизације“ (Ивић 2002: 10).

Обимнија дијалекатска грађа може помоћи да се утврде услови под којима долази до процеса названог *копирање објекта*. Ближе сагледавање начина напредовања објекатске редупликације као балканског анализма и њеног развијања на српском језичком простору може, пак, помоћи у сагледавању историјског развитка ове појаве у другим јужнословенским језицима.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић 2000:** Ж. Бошњаковић, *О понављању реченичних конструкција*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII, Нови Сад, 65–72.
- Ивић 1985²:** П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и шипокавско наречје*. — Нови Сад.
- Ивић 1990:** П. Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*. — Београд-Приштина.
- Ивић 2002:** П. Ивић, *Балкански језички савез и лингвистичка географија*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLV/1–2, Нови Сад, 7–12.
- Милорадовић 2006:** С. Милорадовић, *Осврћ на удајање предлога у једном косовско-ресавском говору*. — Зборник Филозофског факултета у Нишу XX, број 8, Ниш, 261–266.
- Милорадовић 2007:** С. Милорадовић, *Дијахрони и синхрони аспекти анализних појава у српским народним говорима*. — Зборник Матице српске за славистику 71–72, Нови Сад, 357–375.
- Mønnesland 1977:** S. Mønnesland, *Удајање личних заменица у српскохрватском језику*. — Научни састанак слависта у Вукове дане број 6, св. 1, Београд, 101–110.
- Neweklowski 2000:** G. Neweklowski, *О језичким контактима и југоисточној Европи*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII, Нови Сад, 379–384.
- Пешикан 1979:** М. Пешикан, *Један општи поглед на црногорске говоре*. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XXII/1, Нови Сад, 149–169.
- Попов 1984:** Б. Попов, *Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу*. — Јужнословенски филолог XL, Београд, 21–43.
- Rakić 1997:** S. Rakić, *Izveštaj o dijalektološkom istraživanju govora Batanje*. — Studia Slavica Hungarica 42, Budapest, 89–98.
- Sandfeld 1930:** K. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problemes et résultats*. — Paris.
- Sobolev 1999:** A. N. Sobolev, *Probleme der Balkansyntax in dialektologischer Sicht*. — Zeitschrift für Balkanologie 35/2, Harrassowitz Verlag · Wiesbaden, 195–213.
- Соболев 2003:** А. Н. Соболев, *Южнославянские языки в балканском ареале*. — XIII международный съезд славистов (Люблина, август 2003), Marburg an der Lahn, 1–20.
- Стевановић 1933–34:** М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат*. — Јужнословенски филолог XIII, Београд, 1–129.

- Topolińska 1989:** Z. Topolińska, *Quelle est l'interprétation la plus plausible du terme "syntaxe balkanique"?* — Sixième Congrès international des études du Sud-Est Européen, Sofia, 101–108.
- Schaller 1975:** H. W. Schaller, *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie.* — Heidelberg.

ЕКСЦЕРПИРАНИ ИЗВОРИ

- АП:** Н. Богдановић, *Говор Алексиначког Поморавља*, СДЗб* XXXIII, Београд 1987, 7–302.
- Бак:** М. Стевановић, *Баковачки говор*, СДЗб XI, Београд 1950, 2–151.
- Зап:** Ј. Марковић, *Говор Зајлања*, СДЗб XLVII, Београд 2000, 7–307.
- Јањ:** М. Павловић, *Говор Јањева (Међудијалекатјски и миксоглојски процеси)*, Нови Сад 1970.
- Лев:** Р. Симић, *Левачки говор*, СДЗб XIX, Београд 1972, 1–619.
- Лес:** Ј. Михајловић, *Лесковачки говор*, Лесковац 1977.
- Луж:** Љ. Ћирић, *Говор Лужнице*, СДЗб XXIX, Београд 1983, 7–119.
- Лук:** М. Грковић, *Неке особине говора села Лукова*, Прилози проучавању језика 4, Нови Сад 1968, 121–131.
- Мр:** П. Радић, *Црпци о говору села Мрче у куришумлијском крају*, СДЗб XXXVI, Београд 1990, 1–74.
- Мрк:** Ј. Вујовић, *Мрковићи дијалекатј*, СДЗб XVIII, Београд 1969, 73–399.
- НС:** Д. Барјактаревић, *Новојазарско-сјенички говори*, СДЗб XVI, Београд 1966, 1–177.
- Пож:** Пожежено (код Великог Градишта), Упитник за српскохрватски дијалектолошки атлас, бр. 320.
- Пониш:** Љ. Ћирић, *Говори Понишавља*, СДЗб XLVI, Београд 1999, 7–262.
- ПП:** Параћинско Поморавље, ауторова грађа
- Приз:** С. Реметић, *Српски ѝризенски говор I (гласови и облици)*, СДЗб XLII, Београд 1996, 319–614.
- Смед. Под:** Смедеревско Подунавље, грађа добијена захваљујући љубазности колеге Жарка Бошњакковића.

* СДЗб = Српски дијалектолошки зборник, Београд.

София Милорадович

СТАТУС ОБЪЕКТНОЙ РЕДУПЛИКАЦИИ В СЕРБСКИХ НАРОДНЫХ ГОВОРАХ

Резюме

В настоящей работе рассматривается явление объектной редупликации в сербских народных говорах, т.е. удвоение объекта, прямого и косвенного, при помощи энклитической формы личного местоимения в функции прономинальной реплики местоименной или субстантивной лексики/синтагмы. Автор констатирует, что данное явление в призренско-тимочских говорах налично в меньшей степени, чем раньше, а также указывает на тот факт, что его относительно свежие следы оставляют след на почве более северных сербских диалектов. Удвоение местоименного объекта достаточно распространено, однако нередко встречается удвоение именного объекта, а это явление наличествует не только в «изолированных говорах». Автор не считает, что явление объектной редупликации в сербских народных говорах обусловлено исключительно необходимостью наличествования экспрессивности; он также не считает, что эмпфаза, определяемая как аффективное усиление выражения, является неизбежным атрибутом — как местоименным, так и именным. Более подробное рассмотрение способа прогрессирования объектной редупликации как части балканского аналитизма и ее развития на сербской языковой территории может помочь при рассмотрении исторического развития данного явления в других южнославянских языках.